

JAKUB DEML

20. 8. 1878 - 10. 2. 1961

Před sto dvaceti lety, 20. srpna 1878, se v Tasově na Moravě narodil Jakub Deml, budoucí kněz, spisovatel, publicista a překladatel. Jeho dětství, poznamenané častými úmrtími sourozenců (měl jich čtrnáct), nebylo příliš šťastné, obzvláště po matčině smrti. Otec, obchodník a rolník, ho nechal v Třebíči vystudovat gymnázium. Po maturitě Deml vstoupil do bohosloveckého semináře v Brně. Rozhodl se tak nejen na přání rodičů, ale i na doporučení Otokara Březiny. Deml se s tímto již tehdy uznávaným básníkem setkal v Nové Říši r. 1897 a Březina se mu pak stal na celý život vzorem a přítelem. Za studií v Brně se seznámil s revuí *Katolické moderny* *Nový život*, která propagovala nové umělecké snahy mezi duchovenstvem. Deml zde publikoval některé své básně. Prostřednictvím *Nového života* poznal i dílo sochaře Františka Bílka. Později, po osobním seznámení, se stali přáteli. Deml také jako svou první knížku vydal *Slovo k Otčenáši Františka Bílka* a později ještě několik komentářů k jeho dílu. Bílek bude ilustrovat a upravovat celou řadu Demlových děl.

V roce 1902 ukončil Jakub Deml studia bohosloví a působil jako kaplan na mnoha místech Moravy. Za pobytu v Babicích se seznámil s vůdčí osobností českého katolicismu, spisovatelem a vydavatelem Josefem Florianem. Spolu založili ve Staré Říši vydavatelství Studium (později *Dobré dílo*). Vydávali díla katolických mystiků i současných autorů. Deml pro Studium překládal, psal vlastní básně a prózy. Vydávali zde i ostré, útočné články, v nichž kritizovali praktiky vysokého kléru.

Demlova činnost ve Florianově nakladatelství a osobité chápání kněžského poslání bylo příčinou ostrého konfliktu s církevními nadřízenými a skončilo jeho vyloučením z duchovní správy a posléze penzionováním. V roce 1911 odešel po roztržce od Floriana a jejich přátelství se již nikdy neobnovilo. Z Demla se stal štvanec, bez peněz a bez domova. Žil střídavě u přátel na Moravě, ale roku 1912 byl nucen usadit se v Praze. Zde se přátelí s malířem Josefem Váchalem, F. X. Šaldou (jejich vzájemný

vztah prošel hlubokými proměnami a skončil bolestným rozchodem na počátku 30. let) a Růženu Svobodovou.

V Praze potkává Deml svou velkou životní lásku Elišku Wiesenbergrovou, ženu továrníka ze Žebráku. Nejdříve mecenáška a přítelkyně, později jediná, kterou „*nad Boha miloval*“. Rodina E. Wiesenbergrové všemožně zabraňovala jejím stykům s Demlem. Demla tato mimořádná citová zkušenost poznamenala na celý život „...*bylas půdou mým snům,/ zvukem mých krokův,/ zmizelým tichem země,/ ztracenou laskavostí světa*“, napsal ve věnování knížky **První světla**.

V roce 1913 byl Demlovi kvůli veřejnému pohoršení zakázán život v Praze, a tak se vrátil domů na Moravu, do Jinošova, kde žil u příbuzných po celou dobu války. V roce 1918 zemřela Eliška Wiesenbergrová na tuberkulózu a tím končí jedno období Demlova života i tvorby. Období, kdy vznikla jeho nejlepší díla. **Hrad smrti** (1912) a **Tanec smrti** (1914) jsou knihy fantazijních vizí, vzpomínek na dětství, knihy přeplněné temnou úzkostí o život a bytí člověka, jenž je neustále ohrožen smrtí, nicotou a rozkladem. Deníkovou formu má **Rosnička** (1912) a také kniha **Pro budoucí poutníky a poutnice** (1913). Je to koláž nejrůznějších dokumentů a textů, korespondence, výpisků z četby, recenzí na knihy, vzpomínek na studentská léta, matku a sestru. Po přečtení této knihy napsala Růžena Svobodová Demlovi „*Napsal jste knihu, která je vlněním lidské duše.*“ Formou dopisů ženě je psána průzračná próza **Domů** (1913), kniha meditací, výkladů citátů z evangelií, žalmů a Starého zákona.

Vrcholným Demlovým básnickým dílem se stala sbírka básní v próze **Moji přátelé** (1913). Moji přátelé - to jsou květiny, zástupný symbol veškeré krásy a něhy, ztělesnění lásky, která objímá a zahrnuje vše, co vidí básníkův zrak a co oslovuje jeho srdce. Květiny, které stojí v přímém protikladu smrti. Každá básníkem oslovená květina v sobě skrývá nějaké tajemství, moudrost, pravdu, útěchu, krásu, výstrahu nebo radu. Tato kniha, shodně označená F. X. Šaldou i Vítězslavem Nezvalem za „*lyrické arcidílo české literatury*“, upevnila Demlovo postavení v české literatuře.

„*Ó Miriam! Jak jsi vysoko! A jakým zázrakem vidím tě já, jediný z lidí? Skřivánku, obláčku, hvězdo!*“ Tímto výkřikem lásky, něhy, obdivu a okouzlení začíná Jakub Deml jednu ze svých nejkrásnějších knih - **Miriam** (1916). Je to kniha básní v

próze, kniha lásky. Deml sem vložil všechnu vášeň milujícího srdce, horoucnost citu, něžnost vztahu k člověku i věcem, pokorný postoj k přírodě a zároveň tlumenou bolest a zoufalství. Miriam má z jeho díla nejbližší k literárnímu symbolismu.

V roce 1918 začíná básníkovo druhé tvůrčí období a v jeho životě se objevuje další žena. Potkává spisovatelku Pavlu Kytlicovou, manželku lékaře ze Šternberka. S Pavlou Kytlicovou, moudrou, vzdělanou, energickou a praktickou ženou, vstoupil do Demlova života rád. Tato křehká žena Demlovi dělala nejen společnici, rádkyni ve věcech praktického života, ale i vydavatelku jeho děl celých čtrnáct let. Odjíždějí spolu na Slovensko do Ľubochni a později Topoľčianek, kde má Deml slíbeno získat místo kustoda na zámku. Literárním výsledkem tohoto pobytu jsou dvojce *Šlápěje* a kniha *Z mého okovu*, netradiční cestopis po Slovensku. Šlápěje, časopis, který začal vydávat roku 1917 a jehož vydávání bude ukončeno po 26 svazcích roku 1941, F. X. Šalda přivítal slovy: „Nyní vydává Deml na radu nikoho menšího než Otokara Březiny jakýsi svůj časopis Šlápěje. Nejlépe se vystihuje jeho ráz slovem: *Deník zraku a srdce*. Čteš a vplývá do tebe celý život nejen tohoto člověka, ale i jeho okolí...“.

Po devíti měsících na Slovensku se Deml a Kytlicová vracejí do Čech. Veřejným míněním štvání z místa na místo se rozhodli, že si v Tasově postaví dům. Dům byl r. 1922 hotov a básník, který žil patnáct let jako tulák, nachází poprvé domov. Tasovská léta až do smrti Pavly Kytlicové byla básnicky štedrá a lidsky šťastná. Byla to léta, kdy vznikla samostatná Československá republika, kterou Deml nadšeně uvítal. Byla to léta Demlova tzv. „sokolského období“. Stal se členem Sokola, působil v něm jako vzdělavatel, psal prózy, básně a články plné vlasteneckého nadšení. Knižně vyšla *Sokolská čítanka* (1923) a *Sestrám* (1924). Sokolský kolektiv se mu stal synonymem národa. Po neúčasti Sokola na oslavách svatováclavského milénia r. 1928 z této organizace vystoupil a definitivně se s ní rozešel. Na adresu Sokola pak napsal celou řadu ostrých, kritických článků a úvah. V roce 1928 se také osobně sešel s T. G. Masarykem. Masarykem byl zprvu nadšen, ale nebyl by to Deml, kdyby zůstal jen u obdivu. V květnu 1929 při veřejném projevu ve Velkém Meziříčí pranýřoval některé sociální a náboženské poměry v Československu i prezidenta Masaryka. Byl za to

předvolán k soudu a obviněn z urážky republiky a národa. Na Masarykův zákrok bylo řízení zastaveno.

Knihy, které v tomto období vydal, tvoří jakousi kroniku Demlova rodu. Vrací se v nich do dob svého mládí v Tasově, vypráví o mamince, sestře Matylce, otci, dobrém, čestném a spravedlivém člověku. Své místo zde mají i obyvatelé Tasova a přátelé. V knihách *Česno* (1924), *Tepna* (1926), *Hlas mluví k Slovu* (1926) a *Mohyla* (1926) vyzpíval všechnu svou lásku k rodnému kraji, Tasovu a svým blízkým.

V roce 1929 zemřel Otokar Březina. Jeho smrt Jakuba Demla silně zasáhla. Chce uctít památku velkého básníka a milovaného přítele a udělá to po demlovsku. V roce 1931 vydal *Mé svědectví o Otokaru Březinovi*, velmi otevřené svědectví o životě a názorech muže, který patřil k nejuznávanějším básníkům 20. století. Obsahovalo často vedle sebe téměř nerozlišitelné názory Otokara Březiny a Jakuba Demla na církve, stát, osobnosti politiky, umění, církve a vůbec na všechno, co život přinášel a „den dal“. Pobouření, které kniha vyvolala, vyplývalo z přesvědčení, že takový básník, jakýsi bard národa, nebyl schopen tak malicherných soudů a odsudků. Deml, který ve 20. letech dosáhl úspěchu jako básník a spisovatel a získal uznání široké veřejnosti, po vydání Mého svědectví ... rázem všechno ztratil, dokonce i několik posledních přátel, které ještě měl. Znepřátelil si kdekoho, jak se bil za svou knihu. Za své Svědectví byl bojkotován, pomlouván, zatracován. Jen Karel Čapek se ho veřejně zastal.

Nepřízeň veřejnosti, stále se zhoršující nemoc Pavly Kytlicové a nastupující hospodářská krize silně zasáhly do Demlova života. V roce 1932 Pavla Kytlicová zemřela. Její smrtí definitivně ztratil „šťastný prostor“ pro život. Kniha *Smrt Pavly Kytlicové* (1932) je zamyšlením nad jejím životem a dílem a zároveň dokumentem o posledních dnech jejího života. „*Obnažil jste tam své srdce s prostotou, která zaráží dech ...*“, napsal v kritice na knihu Jan Čep.

V tomto, pro Jakuba Demla tak těžkém čase, kdy se cítí zrazen českou společností, opuštěn přáteli a zbaven jistoty domova, se v jeho životě objevuje další žena. Při návštěvě v Kuksu se seznamuje s Kateřinou Sweerts-Sporckovou a její rodinou. Toto seznámení se stane pro život básníka i jeho dílo na dlouhý čas osudné. Hraběnka Sporcková byla rázná, literárně vzdělaná žena a Deml ji bezmezně zbožňoval.

Slepě za ní putoval po jejích cestách, psal jí dlouhé dopisy a verše v její mateřštině - v němčině. Ohlas tohoto konfliktního citového vztahu nalezneme v prózách *Památňý den v Kuksu* (1933), *Jak jsme se potkali* (1933), *Zapomenuté světlo* (1934), *Princezna* (1935). V roce 1935 Kateřina Sporcková vztah mezi nimi rázně ukončila. „*Necítím se vůbec zavázána pečovat o Vaše zdraví a Vaše blaho. Máte, důstojný pane, od Boha jistě velký dar poezie, ale naše myšlení a názory jsou od základu rozdílné, takže nemohu pro Vás pranic udělat!*“ Toto tvrdé ukončení přátelského vztahu Demla zdrtilo. A zase by to nebyl Jakub Deml, aby svou bolest nevykřičel ve svém díle. Takovým výkřikem bolesti je *Zapomenuté světlo*. Je to kniha plná hlubokého soucitu, ale i sebetřýzně, sebelítosti - a lásky. Hlavní děj knihy, návštěvy kněze u těžce nemocné venkovské ženy, umožnil zařadit sem množství výpovědí, zpovědí a samomluv básníka a kněze, zoufalého, těžce zklamaného přáteli, národem a zbožňovanou ženou. V *Zapomenutém světle* ukázal Deml celý rejstřík svého umění, od františkánské pokory přes ironii a smích, až k rouhavě zvučným větám. Kniha vyvolala veřejné pohoršení pro totální upřímnost, s níž básník vypovídal o své bolesti a zoufalství. „...*a mne, díky Bohu, milovalo více žen ...*“, napsal v *Zapomenutém světle*.

A tak se v těžké chvíli ujímá opuštěného a nešťastného básníka další žena. Je to mladička absolventka českobudějovické reálky Marie Junová. Již jako studentka pracovala ve Společnosti Jakuba Demla, kterou založila její matka. Marie Rosa (to jméno jí dal Deml) Junová sloužila Demlovi a jeho dílu více než dvacet let, obětovala mu nejlepší roky svého života - své mládí. Deml pokládal oběti druhých za samozřejmou povinnost, jaká přísluší obyčejným lidem vůči básníkovi a knězi. Marie Rosa Junová s ním prožila nejtěžší chvíle jeho života, tísnivá třicátá léta, potupu po roce 1945 a nebezpečná padesátá léta. Založila si v Tasově vlastní nakladatelství a tak se stala pokračovatelkou Pavly Kytlicové ve vydávání Demlových děl.

V druhé polovině třicátých let začíná třetí Demlovo tvůrčí období. Deml se opět stává básníkem noci a děsu. Všechny hodnoty jsou zpochybňovány, společnost i lidské vztahy mají podobu labyrintu, v němž bloudí osamělý a ztracený jedinec, který hledá spočinutí a klid. V jeho díle je stále přítomen úzkostný pocit člověka, jenž putuje životem a společností jako psanec. Jeho tvorba je ovlivněna neblahými politickými

událostmi, je plná polemik a provokativní kritičnosti. Jeho ostrým slovům neujde nic a nikdo, ani jeho bývalí přátelé. Jeho protidemokratické, protirepublikové a antisemitské výpady nabývají na intenzitě. Dá se to snad omluvit Demlovou úzkostí o osud národa a církve?

Do začátku 2. světové války vyšla ještě celá řada Demlových děl: *Cesta k jihu* (1935), *Píseň vojína šilence* (1935), *Jugo* (1936), *Pohádka* (1936), *Rodný kraj* (1936), *Matylka* (1937) a několikery *Šlépěje*. V roce 1938 vydává Deml výbor ze své dosavadní básnické tvorby *Verše české*. Kritik Oldřich Králík přirovnal Demlovu poezii „k nejvzácnějším pokladům českého tvoření metafyzického a náboženského ...“. O rok později vychází další výbor z Demlovy tvorby *Oltář v poli, to nejlepší ze Šlépějí I-III*. Během války vydával jen kazatelská dílka pro dominikánskou edici Krystal.

Po roce 1945 byla prověřována očištnou komisí podle tzv. malého dekretu Demlova publicistická činnost 30. a 40. let. Lidový soud vynesl osvobozující rozsudek, hlavně díky vášnivě obhajobě básníka Vítězslavem Nezvalem. Deml však nesměl publikovat. V roce 1949 zaniká i vydavatelství Marie Rosy Junové. V padesátých letech Jakub Deml několikrát navštívil internační tábor pro staré a nemocné kněze a řádové bratry na Moravci. Své zážitky vypsals v rozsáhlé práci *Podzimní sen* (vyšlo 1995). Stále více se u Demla projevují příznaky srdeční choroby. Poslední roky života dožíval v Tasově, nemocný a opuštěný. „*Tíha - to je slovo, tíha / se zavěsila na mé srdce, rozhoupáný zvon; / jestli se zastaví, kdo je rozkomíhá? / má láska? Nestačí! Stačí můj skon?*“

Jakub Deml zemřel v Třebíči 10. února 1961.

Deml patří k nejosobitější a nejoriginálnějším duchům české moderní literatury. Byl možná jediným českým skutečně „prokletým básníkem“, jemuž pouze genialita umožňovala unést vše, čím musel v životě projít. Jeho novost a originalita spočívala v tom, že se snažil spojit literaturu se životem, se všemi jeho výšinami i nicotnými banalitami.

Jak napsal Pavel Eisner: „*Je mnoho těch knížek Jakuba Demla, mnoho těch stránek vyvrhých z toho Papinova hrnce, jímž se Deml nazval. Jsou v nich disonance běsu a*

*kůry andělské a „hlasy chlapců v chorálu“. Je to hudba složitá a mnoho nástrojů v ní.
ale „nakonec dojmají všechny.“*